

Recenzje

MARCIN HINTZ

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-7663-1085](https://orcid.org/0000-0001-7663-1085)

Rocznik Teologiczny
LXIII – z. 1/2021
s. 355-361
DOI: 10.36124/rt.2021.13

Podzielny, Janusz. 2020. *Praca ludzka w ujęciu ewangelickiej (luteranśkiej) etyki teologicznej*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, Opole 2020, ss. 230, ISBN 978-83-65860-61-3.

Przez całe dziesięciolecia XX wieku problematyka ewangelickiego etosu pracy znajdowała się w centrum uwagi nie tylko teologów, ale także szerokich gremiów wiernych Kościołów ewangelickich. Dla niektórych autorów to właśnie etos pracy miał stanowić kwintesencję protestanckiej pobożności. Ta perspektywa wraz z coraz bardziej rozwijającym się procesem globalizacji, bezrobociem, automatyzacją i robotyzacją została poddana krytyce, niemniej w wielu środowiskach ewangelickich, także w Polsce, wciąż jest obecna.

W roku 2020 w wydawnictwie Uniwersytetu Opolskiego ukazała się rozprawa autorstwa ks. Janusza Podzielnego, pracownika naukowo-badawczego tamtejszego wydziału teologicznego. Ks. Podzielny jest duchownym rzymskokatolickim, od wielu lat zajmującym się zagadnieniami ekumenizmu, a zwłaszcza dialogu katolicko-luteranśkiego. Dotąd na gruncie polskim ewangelickim etosem pracy zajmowali się wyłącznie badacze związani z protestanckim nurtem konfesyjnym (Karol Karski, Bogusław Milerski, Marcin Hintz czy Tadeusz J. Zieliński),

tymczasem ukazała się monografia ukazująca zewnętrzne spojrzenie na to zagadnienie.

Książka ks. Podzielnego podejmuje problem ważny i aktualny z punktu widzenia współczesnego człowieka, a także dyskusji w ramach szeroko rozumianej teologii ewangelickiej. Mocną stroną autora, obecną również w innych publikacjach, jest analityka ekumeniczna, zdolność prowadzenia badań porównawczych, interkonfesyjnych. Szczególnym obszarem jego badań jest teologia, a zwłaszcza etyka ewangelicka. Problematyka ewangelickiego etosu pracy pojawiała się już wcześniej w przyczynkowych publikacjach ks. Podzielnego. Ciekawość badawcza zaprowadziła w końcu opolskiego ekumenistę do zajęcia się problematyką pracy w sposób całościowy. Wynikiem badań w tym zakresie jest monografia wydana drukiem w roku 2020 w Redakcji Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Jest to dojrzała rozprawa badawcza, która dokonuje przedstawienia zagadnienia pracy ludzkiej w ujęciu ewangelickiej, a dokładniej luterańskiej etyki teologicznej. W mojej ocenie bardziej zgrabnie brzmiałby tytuł książki wówczas, gdyby usunięto słowo 'ewangelickiej' oraz to samo uczyniono z nawiasem. Nawias w tytule książki nie wygląda elegancko. Autor ukazał jednak racje za tym stojące: w ramach etyki ewangelickiej wyróżnił on właśnie luterański rys konfesyjny.

Monografia składa się z wykazu skrótów, metodologicznego wstępu, trzech rozdziałów merytorycznych, zakończenia oraz obszernej bibliografii. Całość dopełniają podsumowania w językach angielskim i niemieckim. Część merytoryczna zajmuje 192 strony, jest to więc monografia o syntetycznym charakterze.

Przedmiot badań, metoda i struktura rozprawy zostały ukazane bardzo skrótowo w zdawkowym wstępie metodologicznym. Rozpoczyna go programowy cytat z pieśni ewangelickiej z roku 1630 napisanej przez luterańskiego duchownego ks. Johanna Heermanna (1585-1647), teologa o światowym formacie zwanego 'śląskim Hiobem'. Przedmiotem badań jest analiza fenomenu pracy ludzkiej w ujęciu teologii ewangelickiej,

a w ścisłym znaczeniu – w luteranizmie. Jak twierdzi Autor, jego monografia wychodzi naprzeciw różnym brakom w rozumieniu pracy w polskim kontekście kulturowym i konfesyjnym (s. 12). We wstępie enumeratywnie odniesiono się do polskich teologów luteranckich zajmujących się problematyką pracy ludzkiej, jak też wskazano, że konieczne jest odwołanie się do dyskursu niemieckiego, gdzie etyka ewangelicka pozostaje od lat najlepiej rozwinięta. Wstęp nie wskazuje jednak koryfeusza owego międzynarodowego dyskursu.

W nawiązaniu do reformacyjnej zasady *sola scriptura*, Autor uznał, że niemożliwe jest zbadanie wybranego obszaru etyki ewangelickiej bez odniesienia się do źródłowego materiału biblijnego. W drugim kroku uznał, że niezbędna jest gruntowna rekonstrukcja poglądów etycznych ojca Reformacji wittenberskiej, ks. dr. Marcina Lutera, choć jego teksty w luteranckim rozumieniu nie stanowią przecież *Magisterium Ecclesiae* (s. 14). Autor stwierdza, że struktura rozprawy wynika z tradycji układu ewangelickiej rozprawy teologicznej, w której sądy moralne powinno się formułować w odniesieniu do materiału biblijnego oraz własnego, reformacyjnego dziedzictwa (s. 15). Jako metodę przyjęto analityczny wykład treści tekstów dokumentów biblijnych i konfesyjnych. Rozdział wstępny nie próbuje formułować jakichkolwiek hipotez badawczych. To stanowi jego metodologiczny brak. Od poważnej rozprawy wymaga się właśnie obecności głębokiej świadomości metodologicznej we wstępie czy wprowadzeniu.

Rozdział I: „Biblijne rozumienie pracy” ma charakter ogólny i sprawozdawczy. Autor nie przedstawia wyników badań własnych – wszak nie jest biblistą. Na podstawie ogólnie dostępnych opracowań literatury przedmiotu rekonstruuje główne idee rozumienia pracy zawarte w Starym Testamencie oraz, dokładniej, w księgach Nowego Testamentu. Bardzo wątpliwa jest uwaga zawarta w przypisie 8 (s. 20): „O idei Trójcy Świętej lub też Boga wraz z Jego dworem (aniołami), stwarzającego człowieka świadczy użyty tu czasownik w liczbie mnogiej: «uczynimy»”. Pluralis maiestatis jest wielokrotnie stosowanym zabiegiem w księgach

Tanachu i wyprowadzenie tak daleko idących wniosków trynitarnych z tego zapisu powinno być znacznie lepiej uprawomocnione. Dość dobrze udokumentowane są natomiast analizy rozumienia Sabatu/Szabatu w Torze. Autor reasumuje, że „Pierwotna aktywność ludzka w znaczeniu uprawiania i strzeżenia ziemi oraz nadawania nazw zwierzętom” należą jeszcze do stanu przedgrzesznego czy bezgrzesznego (s. 31). Z tej konstatacji wyprowadza się konsekwentnie dalsze wnioski, podkreślając wartość pracy ludzkiej i godność człowieka wykonującego pracę. Człowiek od samego początku jest *homo faber* i *homo laborens*. Praca nie może być więc traktowana w kontekście starotestamentowej teologii stworzenia jako uciążliwość lub kara. To najistotniejsze wnioski tej części pracy, wnioski, za którymi stoi solidna argumentacja biblijna.

Autor stwierdza, że w ST, jak też w księgach Nowego Przymierza nie odnajdziemy traktatu poświęconego zagadnieniom pracy. Celem badań jest więc próba rekonstrukcji poglądów autorów nowotestamentowych na temat pracy wobec faktu, że w NT jest mniej odniesień do pracy niż w Tanachu (s. 41). Podrozdział 1.2. rekonstruuje więc poprawnie „Nowotestamentalną wizję pracy” poprzez analizę zapisów ewangelicznych oraz wypowiedzi św. Pawła. Autor stwierdza, że w NT praca jest wpisana w los każdego człowieka i nie jest odrębnym, samodzielnym tematem nauczania (s. 51). Rozdział pierwszy zamyka zestawienie wniosków z badań w zakresie Starego i Nowego Testamentu. Na koniec wyniki te zostają odniesione skrótowo do tez współczesnych ewangelickich teologów (M. Honecker, R. Kramer, T. Meireis) w kwestii: czy z NT da się wyprowadzić jakiś konkretne miary, normy, kryteria w celu oceny pracy.

Rozdział II zatytułowany jest: „Praca w teologiczno-etycznej refleksji Ojca Reformacji”. Ujęcie to dobrze oddaje dorobek Marcina Lutra w tym zakresie: to nie jest systematyczny wykład teologii pracy ani też moralne nauczanie moralne *ex cathedra*. Autor osadza historycznie i filozoficzno-teologicznie poglądy reformatora na temat pracy, następnie ukazuje pracę w życiu Marcina Lutra (s. 76nn). Ten wątek biograficzny

jest niepotrzebnie rozbudowany, ma jednak na celu ukazać obowiązkowość Lutra i jego ponadprzeciętną pracowitość. Z tego faktu wyprowadzone są w książce wnioski na temat poglądów Lutra na wartość pracy. Kolejny podrozdział omawia konkretne zapisy na temat pracy zawarte w *Weimarer Ausgabe*, stanowi *de facto* skrótową rekonstrukcję całej etyki teologicznej ojca Reformacji. Praca zostaje ukazana jako służba, dziękczynienie i powołanie oraz w kontekście własności i bogacenia się. Rozdział kończy się rekapitulacją wyników badań dotyczących etyki pracy Marcina Lutra. Autor tylko w minimalnym stopniu odniósł się do dziedzictwa Filipa Melanctona i Jana Kalwina. Owo zawężenie w tytule pracy zamknięte w nawiasie prawidłowo oddaje treść rozprawy, choć pamiętajmy, że Melancton to twórca „Wyznania augsburskiego”.

Rozdział III: „Współczesna ewangelicka etyka pracy i jej wymiar teologiczno-eklezjalny” to analityczne, dość wybiórcze opracowanie zapisów zawartych we współczesnych pismach teologów ewangelickich i oficjalnych dokumentach kościelnych. Tytuł rozdziału dobrze oddaje treść. Teologię protestancką XIX wieku reprezentuje wyłącznie liberalna koncepcja Albrechta Ritschla (1822-89), a przecież wiele innych nurtów teologicznych, jak też cały protestantyzm kulturowy kładły ogromny nacisk na cywilizacyjny i kulturotwórczy aspekt pracy, na jej znaczenie dla samodoskonalenia się. Następnie szczegółowo omówiona zostaje myśl moralna Karola Bartha, który był teologiem ewangelicko-reformowanym, a nie luteraniskim, o czym jest zresztą wzmianka w tekście (s. 125).

Kolejny podrozdział omawia współczesnych przedstawicieli ewangelickiej etyki pracy. Najpierw Autor rekonstruuje koncepcję zmarłej w roku 2003 Dorothee Sölle, którą trudno uznać za reprezentatywną dla współczesnego luteranizmu, podobnie jak Günтера Brakelmana, bardziej postrzeganego jako badacza społecznego związanego z ośrodkiem w Bochum niż teologa *par excellence*. W tej analizie zabrakło odniesienia do pism chociażby Martina Honeckera, Ulricha Duchrowa, Artura Richa czy Trutza Rendtorffa! Ten podrozdział uznać należy za przeglądowy i opracowany na niereprezentatywnej próbie.

Podrozdział III.2 omawia ewangelickie dokumenty kościelne podejmujące problematykę pracy. W tym miejscu dobór tekstów jest prawidłowy. Opracowanie to stanowi oryginalny, własny wkład Autora w debatę etyczną w Polsce – to pierwsza całościowa analiza memorandumów Ewangelickiego Kościoła Niemiec (EKD) dotyczących problematyki społecznej ze szczególnym akcentem na zagadnienia dotyczące pracy ludzkiej. Zaznaczyć jednak trzeba, że EKD to nie tylko luteranie, ale również ewangelicy unijni i reformowani. W sumie dokładnie omówiono 5 dokumentów EKD ogłoszonych w latach 1991, 1997, 2006, 2008 oraz 2015. Ta partia, solidna analityka, stanowi najmocniejszą stronę rozprawy. Rozdział kończy się ponownie zestawieniem wniosków.

Zakończenie pracy rozpoczyna się *de facto* od parenezy. W dalszej partii ma charakter podsumowujący, jest zestawieniem celów i ich realizacji w rozprawie. Autor stwierdza, że „postulaty wyrażane obecnie w ramach ewangelickiej (lutrańskiej) etyki pracy zasadniczo zbieżne są z przesłaniem Biblii oraz przemyśleniami Ojca Reformacji” (s. 191). Wspomniana jest rewizja klasycznego etosu pracy, tu i ówdzie spotykana w wypowiedziach współczesnych teologów. Szkoda, że ten wątek nie został szerzej podjęty. Przywołana jest idea powiernictwa *sive* szafarstwa, lecz jedynie enumeratywnie. Wartościowe jest odniesienie ekumeniczne wniosków wprowadzonych z analiz zawartych w badanym materiale. Na koniec Autor raz jeszcze stwierdza, że omawiana monografia starała się „wyjść naprzeciw brakom opracowań tego tematu w języku polskim” (s. 192). Wskazano również dalsze kierunki badań.

Podsumowując, stwierdzić należy, że monografia naukowa „Praca ludzka w ujęciu ewangelickiej (lutrańskiej) etyki teologicznej” jest opracowaniem samodzielnym, autorskim, choć nie odkrywczym i pozostawia niedosyt. Mogłaby być znacznie obszerniejsza. Wiele partii ma charakter przeglądowny, rekapitulacyjny, odtwórczy. Zbyt wybiórczy i ogólnikowy charakter ma szczególnie podrozdział poświęcony współczesnej myśli etycznej ewangelicyzmu (III.1). Brakuje w tej rozprawie szerszego odniesienia do innych tradycji wyznaniowych, a w łonie

ewangelicyzmu szczególnie do myśli Jana Kalwina i jego kontynuatorów. Zupełnie nieobecne są w tej monografii arcyciekawe ekumenicznie *Gemeinsame Texte* – wspólne oświadczenia w obszarze etyki sformułowane przez EKD oraz Konferencję Episkopatu Kościoła rzymskokatolickiego Niemiec. Największą wartość ma omówienie współczesnych ewangelickich dokumentów kościelnych zwanych memorandumami na temat pracy. Ten fragment stanowi znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej, jaką stanowi teologia. Praca jest wciąż ważnym wymiarem ludzkiego życia i stanowi obszar teologicznej debaty nie tylko w ewangelicyzmie. Ten ostatni aspekt starał się ukazać polskiemu czytelnikowi rzymskokatolicki teolog.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXIII

Zeszyt 1

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2021

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 16

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

- JAKUB SŁAWIK, *Co nowego w historii starożytnego Izraela? O książce: Niesiołowski-Spanò, Łukasz i Krystyna Stebnicka. 2020. Historia Żydów w starożytności: Od Thotmesa do Mahometa. Warszawa: PWN* 7
- EWA SOŁTYS, *Komunikacja niewerbalna w Biblii i świecie starożytnym – główne kierunki badań* 63
- JONASZ OŚWIECIŃSKI, *Teologia midraszu do Księgi Jonasza* 93
- RAJMUND PIETKIEWICZ, *Recepcja chrześcijańskiego hebraizmu w I Rzeczpospolitej w dobie renesansu* 107
- JERZY OSTARCZUK, *Оглавления Евангелия от Луки в старопечатных кириллических богослужебных Евангелиях тетр. Текстологическая характеристика* 143
- MARINA ЧИСТЯКОВА, *Поучение Иоанна Златоуста о милостыне в церковнославянском Прологе* 161
- НАТАЛЬЯ АНУФРИЕВА, *Эсхатологическая схема спасения и райского воздаяния (по миниатюрам лицевых рукописей книжных коллекций Уральского региона)* 183
- MAGDALENA PŁOTKA, *Contingit enim aliquem ex gaudio vel tristitia vel amore mortem incurrere. Św. Tomasz z Akwinu o uczuciach i afektach* 215
- SERGIUSZ BOWTRUCZUK, *Koncepcja organizacji chóru cerkiewnego w ujęciu Pawła Czesnokowaj* 243
- ZBIGNIEW KAŻMIERCZAK, *O kluczowej decyzji terminologicznej w pluralizmie religijnym Johna Hicka* 263
- KRYSZYNA HELAND-KURZAK, *Doświadczenie jako kategoria religijności dziecka w dyskursie pedagogicznym* 289
- TADEUSZ J. ZIELIŃSKI, *Ekspresja religijna w systemie edukacyjnym Republiki Irlandii (aspekt prawny)* 319

RECENZJE

Podzielny, Janusz. 2020. <i>Praca ludzka w ujęciu ewangelickiej (lutrańskiej) etyki teologicznej</i> . Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, ss. 230, ISBN 978-83-65860-61-3 (MARCIN HINTZ).	355
Wykaz autorów	362

Contents

ARTICLES

- JAKUB SŁAWIK, *What's New in Ancient Israel's History? On the Book: Nie-siołowski-Spanò, Łukasz and Krystyna Stebnicka. 2020. Historia Żydów w starożytności: Od Thotmesa do Mahometa [History of the Jews in Antiquity: From Thotmes to Muhammad].* Warsaw: PWN 7
- EWA SOŁTYS, *Nonverbal Communication in the Bible and the Ancient World – the Main Research Topic* 63
- JONASZ OŚWIECIŃSKI, *The Theology of Midrash to the Book of Jonah.* 93
- RAJMUND PIETKIEWICZ, *Reception of Christian Hebraism in the Polish-Lithuanian Commonwealth during the Renaissance* 107
- JERZY OSTAPCZUK, *Chapter Titles of the Gospel of Luke in Early Printed Cyrillic Liturgical Tetraevangelions. Text Critical Research*..... 143
- MARINA CHISTIAKOVA, *St. John Chrysostom's Sermon on Alms in the Church Slavonic Prologue* 161
- NATAL'Ā ANUFRIEVA, *Eschatological Scheme of Redemption and Paradisal Reward (based on Miniatures of the Illuminated Manuscripts of Ural Region Book Collections)*..... 183
- MAGDALENA PŁOTKA, *Contingit enim aliquem ex gaudio vel tristitia vel amore mortem incurrere Saint Thomas Aquinas on Passions and Affection*..... 215
- SERGIUSZ BOWTRUCZUK, *Pavel Chesnokov's Organisational Concept of an Orthodox Church Choir* 243
- ZBIGNIEW KAŻMIERCZAK, *On the Key Terminological Decision in John Hick's Religious Pluralism* 263
- KRYSTYNA HELAND-KURZAK, *Experience as a Category of Child Religiosity in Pedagogical Discourse* 289
- TADEUSZ J. ZIELIŃSKI, *Religious Expression in the Education System of the Republic of Ireland (legal aspect)* 319

REVIEWS

Podzielny, Janusz. 2020. *Praca ludzka w ujęciu ewangelickiej (lutrańskiej) etyki teologicznej*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, pp. 230, ISBN 978-83-65860-61-3 (MARCIN HINTZ). 355

List of authors 362

Wykaz autorów

Jakub Ślawik, j.slawik@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Ewa Sołtys, esoltys@o2.pl, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, ul. Katedralna 9, 50-328 Wrocław

Jonasz Oświeciński, yonabenziv@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Rajmund Pietkiewicz, pietkiewicz@pwt.wroc.pl, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, ul. Katedralna 9, 50-328 Wrocław

Jerzy Ostapczuk, j.ostapczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Marina Čistiakova, mcistiakova@gmail.com, Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva / Lithuania

Natal'â Anufrieva, nvr.anufrieva@gmail.com; Россия, г. Екатеринбург, ул. Белинского, 177-1 (Rossiya, g. Ekaterinburg, ul. Belinskogo, 177-1)

Magdalena Płotka, m.plotka@uksw.edu.pl, Instytut Filozofii, ul. Wóycickiego 1/3, bud. 23, 03-149 Warszawa

Sergiusz Bowtruczuk, sergiusz.katedra@wp.pl, Katedra Metropolitalna p.w. św. Marii Magdaleny w Warszawie, ul. św. Cyryla i Metodego 4/8, Warszawa 03-408

Zbigniew Kaźmierczak, z.kazmierczak@uwb.edu.pl, Instytut Filozofii Uniwersytetu w Białymstoku, Plac NZS 1, 15-420 Białystok

Krystyna Heland-Kurzak, kheland@aps.edu.pl, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Wydział Pedagogiki, Katedra Pedagogiki Społecznej, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa

Tadeusz J. Zieliński, tjz@onet.eu, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa